

Zapiski bibliograficzne

ZIEMIE ZACHODNIE

ROCZNIK ELBLĄSKI tom I. Polskie Towarzystwo Historyczne, Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich w Elblągu. Elbląg 1961, s. 250.

Pierwszy tom *Rocznika Elbląskiego*, kolejnego wydawnictwa tego typu na ZZ, otwiera artykuł M. Biskupa (*Potrzeby historiograficzne Elbląga i jego regionu*) przedstawiający dotychczasowy dorobek historiografii polskiej i niemieckiej w zakresie badań nad dziejami miasta Elbląga. Kontynuacją tej pracy jest artykuł S. Gierszewskiego, *Elbląg w historiografii zachodniemieckiej*. W przedstawianym tu wydawnictwie poza wymienionymi opublikowano prace, których autorzy omawiają kolejno: archiwalia elbląskie, dzieje biblioteki elbląskiej, rozwój społeczno-gospodarczy miasta w l. 1945—1960, stan i odbudowę zabytków Elbląga, kierunki przyszłego rozwoju gospodarczego miasta (1961—1965), środowisko geograficzne, badania wykopaliskowe w Elblągu i okolicy.

Tom zamykają sprawozdania z działalności Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Elblągu w l. 1957—1960, Zarządu Powiatowego TRZZ, Biblioteki Publicznej w Elblągu.

EMIL JADZIAK: *Wyzwolenie Pomorza. Działania I Armii WP w operacji pomorskiej Armii Radzieckiej (6 III—7 IV 1945)*. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. Warszawa 1962, s. 364.

Monograficzne przedstawienie działań bojowych I Armii Wojska Polskiego w ramach operacji pomorskiej Armii Radzieckiej. Autor szczegółowo charakteryzuje plany stronn walczących, działania poszczególnych jednostek I Armii WP w walkach o Kołobrzeg, w rejonie

na północny wschód od Kamienia Pomorskiego oraz w obronie wybrzeża Bałtyku. Publikację opatrzoneo bardzo licznymi szkicami operacyjnymi, taktycznymi, mapami oraz zdjęciami.

„SZCZECIN”. Czasopismo regionu zachodniopomorskiego, zeszyt 11—12/1962. Instytut Zachodnio-Pomorski, Szczecin 1962, s. 146.

W dziale artykułów wymienionego wyżej czasopisma B. Dopierała kontynuuje swoje rozważania na temat powiązań portu szczecińskiego z Polską (w przedstawianym zeszycie omawia to zagadnienie w l. 1934—1939), A. Kwilecki charakteryzuje — na podstawie danych statystycznych, materiałów archiwalnych, badań ankietowych i wywiadów — wpływ odbudowy Kołobrzegu na stabilizację jego mieszkańców. W dziale materiałów opublikowano m. in. następujące prace: T. Białeckiego, *Z badań nad strukturą demograficzną ludności Cedyni w l. 1945—1962*; Z. Łaskiego, *Przemysł Szczecina w r. 1962*. Ponadto zeszyt zawiera recenzje, sprawozdania z zakresu życia kulturalnego i naukowego Szczecina.

ZBYSZKO BEDNORZ: *Urok mowy wyzwolonej. Esej o współczesnym piśarstwie ludowym na Opolszczyźnie*. Instytut Śląski w Opolu. Komunikaty, seria literacka nr 1, Opole 1962, r. 52.

Szkic Z. Bednorza, będący pierwszą po r. 1945 próbą ujęcia zagadnienia ludowego piśarstwa na Śląsku Opolskim, stanowi przede wszystkim prezentację twórców ludowych żyjących na Opolszczyźnie, tych zwłaszcza, których utwory nie dotarły jeszcze do szerszych kół czytelniczych. Stąd np. marginesowe niejako potraktowanie pi-

sarstwa Jakuba Kani. Szczegółowiej zaś autor charakteryzuje sylwetki takich pisarzy ludowych jak: J. Pieloka, J. Matrosa, J. Depty, T. Odrzańskiej, F. Piłarka, M. Czecha, F. Scheera, E. Erm-ler.

W zakończeniu Bednorz stwierdza,

że literatura ludowa na Opolszczyźnie pozostaje nadal, mimo wielkich przemian kulturalnych, zjawiskiem trwałym, o dość szerokim zasięgu, wyrastającym z tradycji regionu i potrzeby społecznej.

Zestawił W. T.

NIEMCY

Niemcy wilhelmińskie

ABRAHAM ASCHER, BARON VON STUMM: *Advocate of Feudal Capitalism*. „Journal of Central European Affairs”. October 1962, s. 271—285.

Okres dziejów niemieckich w latach 1894—1900 nazywany jest erą Stumma z uwagi na olbrzymi wpływ tego potentata przemysłowego. Autora interesuje głównie socjologiczne zjawisko naśladownictwa urzędów feudalnych przez kapitalistów niemieckich.

Niemcy w okresie Republiki Weimarskiej

KARL-HEINZ VÖLKER: *Die geheime Lufrüstung der Reichswehr und ihre Auswirkung auf den Flugzeugbestand der Luftwaffe bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges*. „Wehr- Wissenschaftliche Rundschau” 1962, nr 9, s. 540—549.

Autor artykułu zajmuje się zagadnieniem wpływu tajnych zbrojeń lotniczych w okresie Republiki Weimarskiej na stan lotnictwa wojskowego Niemiec hitlerowskich do początku II wojny światowej włącznie. Jak wiadomo, postanowienia rozbrojeniowe Traktatu Wersalskiego zakazywały Niemcom posiadania lotnictwa wojskowego. Niemcy znalazły jednak bardzo wcześnie sposoby obejścia tych postanowień. Już w 1923 r. zostały utworzone przez dowództwo niemieckiego wojska i marynarki wojennej tajne sztaby, które zajmowały się teoretycznymi problemami taktyki i techniki lotnictwa wojskowego. Zadaniem sztabów lotniczych było przygotowanie tajnej produkcji

lotnictwa w Niemczech i wyzyskanie osiągnięć zagranicy w tej dziedzinie. Ówczesne Ministerstwo *Reichswehry* zleciło wielkim firmom niemieckim przygotowanie prototypów samolotów dla celów wojskowych. Tempo prac konstrukcyjnych było takie, iż na początku lat trzydziestych przygotowano już cały szereg różnych typów samolotów wojskowych do seryjnej produkcji. Völker zaznacza, że tajne zbrojenia miały duży wpływ na ilość i jakość hitlerowskiej *Luftwaffe*, której trzon aż do początków II wojny światowej stanowiły samoloty wyprodukowane w okresie tajnych zbrojeń w Republice Weimarskiej. Poza tym wcześniej rozpoczęto i intensywnie prowadzono prace badawczo-konstrukcyjne, które pozwoliły Niemcom hitlerowskim bardzo szybko prześcignąć osiągnięcia zagranicy na tym polu. Przykładem tego mogą być międzynarodowe zawody samolotów wojskowych w r. 1937, kiedy to prototyp niemieckiego samolotu bombowego okazał się szybszy od wszystkich biorących udział w zawodach zagranicznych samolotów myśliwskich.

Artykuł ma duże znaczenie ponieważ wykazuje, że Niemcy, nie tylko hitlerowskie, lecz także weimarskie, nigdy nie przestrzegały postanowień Traktatu Wersalskiego. Fakt ten nie pozostał bez wpływu na przebieg działań wojennych w pierwszym okresie II wojny światowej.

Niemcy w okresie hitlerowskim

RUDOLF MORSEY: *Der Beginn der „Gleichschaltung” in Preussen. Adenauers Haltung in der Sitzung des „Drei-*

männerkollegiums" am 6. Februar 1933. „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte" 1963, nr 1, s. 85—97.

Po objęciu władzy przez Hitlera, Papen — jako wicekanclerz — kontynuował swoją walkę z Socjaldemokratyczną Partią Niemiec zapoczątkowaną w okresie swego kanclerstwa, kiedy to w dn. 20 VII 1932 r. dokonał zamachu stanu w Prusach. Usunął wówczas od władzy socjaldemokratyczny rząd premiera Brauna i sam przejął ster rządów jako komisarz Rzeszy. Działając w tym charakterze nakazał w dn. 4 II 1933 r. rozwiązać parlament. Pruski *Landtag* odrzucił jednak nieznaczną większością głosów wniosek o rozwiązanie. Według pruskiej konstytucji rozwiązać parlament mogło także tzw. „Kolegium trzech mężów", w skład którego wchodził: premier Prus, prezydent *Landtagu* i prezydent Rady Państwa. Kolegium trzech mężów w osobach Brauna, Kerrla i Adenauera również odrzuciło wniosek o rozwiązanie *Landtagu*. W celu przeforsowania tej decyzji zajął Papen, przy poparciu prezydenta Hindenburga, miejsce należne premierowi Braunowi i wspólnie z hitlerowcem Kerrlem przeprowadzili w kolegium decyzje o rozwiązaniu *Landtagu* dn. 6 II 1933 r.

Morsey opublikował protokół z tego posiedzenia, który oświetla postawę Konrada Adenauera w tej sprawie oraz wysiłki Papena, które przyczyniły się wydatnie do zbudowania dyktatury Hitlera w Niemczech.

JÜRGEN RUNZHEIMER: *Der Überfall auf den Sender Gleiwitz im Jahre 1939*. „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte" 1962, nr 4, s. 408—426.

Runzheimer postawił sobie zadanie odtworzenia i zbadania sprawy napadu na radiostację w Gliwicach w dn. 31 VIII 1939. Jak wiadomo, napad ten został zorganizowany w celach prowokacyjnych przez Służbę Bezpieczeństwa SS i służyć miał jako uzasadnienie najeżdzu hitlerowskiego na Polskę.

Autor przeprowadził szereg wywiadów z osobami znającymi sprawę na-

padu z autopsji. Szczególnie cenne okazały się zeznania byłego dyrektora rozgłośni, na podstawie których autor odtworzył przebieg napadu. Napastnicy jednak — jak to wykazuje autor — nie byli przebrani w polskie mundury. W konkluzji potwierdził jeszcze raz, że napad został przeprowadzony na rozkaz szefa Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy — Heydricha.

HANS-ULRICH WEHLER: *Reichsfestung Belgrad*. „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte" 1963, nr 1, s. 72—84.

Tematem rozprawy są niemieckie plany opanowania Bałkanów po zajęciu Jugosławii w r. 1941. Ostoją niemieckiego panowania na tym obszarze miała być „Forteca Rzeszy Belgrad" — plan, który nawiązywał do koncepcji księcia Eugeniusza Sabaudzkiego.

Artykuł został opracowany na podstawie nieopublikowanych dokumentów pochodzących z archiwum niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

CONRAD ROEDIGER: *Die internationale Hilfsaktion für die Bevölkerung Griechenlands im Zweiten Weltkrieg*. „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte" 1963, nr 1, s. 49—71.

Autor zajmuje się mało znanym epizodem z II wojny światowej, jakim była międzynarodowa akcja pomocy dla głodującej ludności okupowanej Grecji. Roediger podkreśla, że stosunek władz niemieckich do tej akcji był wzorowy, co w konfrontacji z powszechnie praktykowanymi metodami podczas hitlerowskiej okupacji wydaje się być mało prawdopodobne. Szczególnie gdy autor podkreśla, że niemieckie władze kupacyjne przywoziły więcej żywności do Grecji niż wywoziły. Tendencyjność autora jest o tyle zrozumiała, iż jako urzędnik *Auswärtiges Amt* nadzorował akcję pomocy.

WALTER BAUM: *Marine, Nationalsozialismus und Widerstand*. „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte" 1963, nr 1, s. 16—48.

Bauma interesuje nie tyle stosunek niemieckiej marynarki wojennej do narodowego socjalizmu, ile do opozycji antyhitlerowskiej. Artykuł Bauma, opracowany na bardzo bogatym materiale źródłowym, wśród którego przeważają zeznania świadków, wykazał, że niemiecka marynarka wojenna była jedną z najbardziej oddanych Hitlerowi formacji wojskowych. Próby organizowania opozycji antyhitlerowskiej podejmowane przez Bertholda von Stauffenberga napotykały na ogromne trudności i nie miały większego znaczenia praktycznego. Przyczynę tego stanu rzeczy widzi autor artykułu w tym, że niemiecka marynarka wojenna chciała „zmyć swą plamę na honorze” jaką był bunt z 1918 r. Zmiana tej postawy mogła nastąpić, zdaniem autora, tylko w wypadku utrzymania rozkazu z „góry”. To jednak nie było możliwe, ponieważ admirał Raeder nie myślał występować przeciwko reżimowi hitlerowskiemu a jego następcą, admirał Dönitz był fanatycznym hitlerowcem. Dalszą przeskokę w organizowaniu opozycji antyhitlerowskiej stanowił, jak utrzymuje Baum, silniej rozwinięty niż w jakiegokolwiek innej formacji wojskowej, duch subordynacji.

LEO FREIHERR GEHR VON SCHWEPPEBURG: *Zu Problemen der Invasion von 1944. „Welt als Geschichte”* 1962, nr 1/2, s. 79—87.

Marszałek polny, Erwin Rommel, opracował plan zwalczania inwazji przy użyciu czołgów już na samym wybrzeżu. W związku z tym niemieckie dywizje pancerne, stacjonujące we Francji, miały być zgrupowane niedaleko wybrzeża. Plan Rommela uznano po wojnie jako najskuteczniejszy przeciw inwazji. Przeciwno temu pogładowi występuje autor artykułu, ówczesny naczelny dowódca zgrupowania pancernego zachód, który był przeciwnikiem planu Rommela. Artykuł ukazał się początkowo w amerykańskim czasopiśmie „Military Review” (lutym—marzec 1961) i nosił tytuł *Reflections on the Invasion*.

LOTHAR GRUCHMANN: *Das Forschungsvorhaben „Die Justiz im Dritten Reich”*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” 1963, nr 1, s. 98—102.

Akcja demaskatorska prowadzona konsekwentnie przez NRD ujawniła w ostatnich latach, że na najwyższych stanowiskach sądownictwa zachodnioniemieckiego znajdują się sędziowie, którzy zasiadali w sądach III Rzeszy i współdziałali z hitlerowską machiną terroru. Fakty te sprawiły, iż pośrednio wzrosło także zainteresowanie sądownictwem niemieckim w okresie hitleryzmu. Zapewne z tego powodu rozpoczęto w monachijskim *Institut für Zeitgeschichte* szeroko zakreślone prace badawczo-naukowe nad strukturą, funkcją i innymi problemami sądownictwa niemieckiego w okresie III Rzeszy. Pracami, które już się rozpoczęły, kieruje były prezydent zachodnioniemieckiego sądu najwyższego (*Bundesgerichtshof*) — dr Hermann Weinkauff.

Artykuł Gruchmanna informuje o zamierzeniach i zakresie rozpoczętych prac, których wyniki mają się ukazać w formie osobnej publikacji.

Niemcy po r. 1945

FRITZ ERLER: *Partner oder Rivalen? (Europa und die Vereinigten Staaten)*. „Der Monat” 1963, nr 173, s. 5—14.

Fritz Erler, czołowy ekspert zachodnioniemieckiej partii socjaldemokratycznej w zakresie zagadnień militarnych i polityki zagranicznej, podejmuje w swym artykule próbę oświecenia stosunków i zależności Europy od USA. Stawia przy tym tezę, że datą, od której rozpoczął się właściwy wpływ Stanów Zjednoczonych na losy Europy zachodniej jest r. 1945. Wpływy te uległy dużemu zneutralizowaniu w roku 1955, od chwili uzyskania przez ZSRR równego Stanom Zjednoczonym potencjału atomowego. Szczególnie jednak — jak sądzi Erler — właśnie kryzys kubański uwydatnił ogrom potencjału atomowego dwóch mocarstw. Dlatego obecna sytu-

acja strategiczna zmusza do szukania rozwiązań ewentualnych konfliktów wyłącznie przy pomocy konwencjonalnych sił wojskowych. Stąd jedynie rozbudowa konwencjonalnych sił, w powiązaniu z potencjałem atomowym USA, zapewnić może Europie uniknięcie starcia ze Związkiem Radzieckim. Erler jest przeciwnikiem rozbudowy własnej siły nuklearnej przez państwa zachodnie (szczególnie Francję), uważając, że żadne państwo zachodnie nie stać na tego rodzaju kosztowne przedsięwzięcie. Jedynym wyjściem dla Europy zachodniej pozostaje konsekwentne zachowanie prymatu atomowego przez USA. Dla NRF nie istnieje możliwość wyboru między Francją a Stanami Zjednoczonymi: pozostają wyłącznie Stany Zjednoczone, czemu nie przeszkadza pojednanie i współpraca z Francją. Erler rozważając zagadnienia rozwoju Wspólnego Rynku, dopuszcza uczestniczenie w nim krajów neutralnych; postulując ścisłą współpracę handlowo-gospodarczą Europy ze Stanami Zjednoczonymi przyznaje, że pełna solidarność Zachodu umożliwi w efekcie końcowym wyrównanie różnic między Wschodem a Zachodem.

VOLKER BERGAHN: *Right-Wing Radicalism in West Germany's Younger Generation*. „Journal of Central European Affairs”, October 1962, s. 317—336.

Na przykładzie organizacji studenckiej *Bund Nationaler Studenten*, zabronionej w 1961 r., autor analizuje szczegółowo odradzanie się ideologii hitlerowskiej wśród młodzieży NRF, zaprzeczając tym samym twierdzeniu, jakoby nastroje te ograniczały się do ludzi starszych.

Niemcy a integracja Europy zachodniej

KENNETH YOUNGER: *Ergebnisse und Auswirkungen der Commonwealth-Konferenz vom September 1962*: „Europa Archiv” 1962, nr 20, s. 687—692.

Autor, od 1959 r. generalny dyrektor Królewskiego Instytutu Spraw Między-

narodowych, w l. 1945—1959 poseł do Izby Gmin z ramienia Partii Pracy, minister bez teki w rządzie premiera Attlee (1950—1951), podejmuje kwestię oddziaływania ostatniej konferencji premierów państw *Commonwealthu* na sprawę przystąpienia Wielkiej Brytanii do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Younger dochodzi do wniosku, że mimo, iż wielu premierów państw *Commonwealthu* nie kryło swego krytycznego stanowiska w sprawie przystąpienia Wielkiej Brytanii do EWG, to jednak uczestnicy konferencji wstrzymali się z zajęciem ostatecznego stanowiska w tej sprawie aż do chwili, kiedy warunki przystąpienia Anglii do EWG będą dokładnie sformułowane. Tak więc konferencja nie wpłynęła bezpośrednio na zmianę stanowiska rządu brytyjskiego, który nadal dąży do sfinalizowania rokowań w sprawie przystąpienia do EWG. Konferencja jednak wywarła duży wpływ, co autor artykułu szczególnie podkreśla, na angielską opinię publiczną. Konferencja bowiem skierowała uwagę angielskiej opinii publicznej na stare więzi łączące państwa *Commonwealthu* z Wielką Brytanią, a które musiałyby być przerwane, oraz na fakt, że państwa *Commonwealthu* czują się pokrzywdzone zamiarem przystąpienia Anglii do EWG. Ostateczna konkluzja artykułu jest taka, że ze względu na pozycję rządu Macmillana przerwać rokowań o przystąpienie Anglii do EWG nie może ani opozycja, ani premier Kanady czy Australii. Uczynić to może, zdaniem autora artykułu, jedynie prezydent de Gaulle.

GÜNTHER HESS: *Die Argumente der britischen Gegner der EWG*. „Europa Archiv” 1962, nr 20, s. 717—720.

Hess omawia dwie publikacje, które pozwalają gruntowniej zapoznać się z argumentami przeciwników przystąpienia Wielkiej Brytanii do EWG. Autorami pierwszej publikacji są dwaj posłowie do Izby Gmin z ramienia partii konserwatywnej: Sir Derek Walker-Smith i Peter Walker, *A Call to the Commonwealth — The Constructive*

Case, London 1962 (nakładem własnym autorów). Druga publikacja wyszła spod pióra wykładowcy (*Senior Lecturer*) nauk politycznych londyńskiej *School of Economics*, Williama Picklesa, *Not with Europe — The Political Case of Staying out*. London 1962 (Fabian International Bureau, Fabian Tract 336), którego poglądy zbliżone są do poglądów opozycji labourzystowskiej.

Pierwsza publikacja jest rzeczowym studium o możliwościach rozwojowych *Commonwealthu*, co stanowi — zdaniem autorów — lepszą alternatywę niż przystąpienie Wielkiej Brytanii do EWG. Natomiast publikacja Picklesa jest bardzo ostrą krytyką EWG, przy czym krytyka ta jest wielostronna. Pickles używa bowiem nie tylko argumentów politycznych czy gospodarczych, lecz także ideologicznych. Hess, *docent Collège d'Europe* i współpracownik „Eu-

ropa Archiv”, polemizuje z wywodami autorów obydwóch publikacji i przytacza na poparcie swoich tez wiele faktów i argumentów.

CARL H. PEGG: *Vorstellungen und Pläne der Befürworter eines europäischen Staatenbundes in den Jahren 1925—1930*. „Europa Archiv” 1962, nr 22, s. 783—790.

Autor artykułu jest profesorem historii Europy na Uniwersytecie North Carolina w Stanach Zjednoczonych. Przedstawiany tu artykuł jest krótkim przeglądem propagatorów idei integracji europejskiej, wśród których wymieniony jest także Polak Emanuel Małyński, autor pracy *Pour sauver l'Europe*, wydanej w 1922 r. w Paryżu.

Zestawili: J. K., Z. K., M. J.